

پژوهشنامه ایرانی سیاست بین الملل، دوره ۱۳، شماره ۱، شماره پیاپی ۲۵، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

دوره انتشار: شش ماهنامه * شاپا چاپی: 3472-2322 * شاپا الکترونیک: 3402-2717

doi <https://doi.org/10.22067/irlip.2024.81032.1395>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۱۱

مقاله پژوهشی

تأثیر کریدور زنگه‌زور بر امنیت منطقه‌ای و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران

امین نواختی مقدم^۱، رهبر طالعی حور^۲، سلمان بازیار^۳

چکیده:

کریدور زنگه‌زور راهبردی، سیاسی و اقتصادی است که بعد از جنگ دوم قره‌باغ در سال ۲۰۲۰ توسط جمهوری آذربایجان مطرح شده است. واکاوی تأثیر ایجاد این کریدور بر امنیت سیاسی و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران هدف اصلی این پژوهش است. سوال اصلی پژوهش این است که ایجاد کریدور زنگه‌زور چه تأثیری بر امنیت سیاسی، اقتصادی و منافع ملی ایران دارد. در پاسخ به سؤال پژوهش، فرضیه ما این است که ایجاد کریدور زنگه‌زور و در پی آن تغییرات ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک می‌تواند جمهوری اسلامی ایران را با چالش‌ها و فرصت‌هایی مواجه کند که به‌نظر می‌رسد چالش‌های امنیتی آن به مراتب بیشتر از فرصت‌های آن باشد. برای تبیین بهتر از جنبه‌های مختلف چهارچوب نظری مکتب کپنهاک به ویژه در دو بعد سیاسی و اقتصادی استفاده شده است تا تأثیر کریدور زنگه‌زور بر امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران مورد تحلیل و ارزیابی قرار بگیرد. روش پژوهش در این مقاله توصیفی-تحلیلی بوده و از منابع کتابخانه‌ای و پویس اینترنتی برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است.

واژگان کلیدی: کریدور زنگه‌زور، جمهوری اسلامی ایران، مکتب کپنهاک، امنیت ملی، قفقاز و آسیای مرکزی

۱- دانشیار علوم سیاسی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. (نویسنده مسئول)، رایانامه: a_navakhtimoghadam@uma.ac.ir

orcid.org/0000-0002-1224-8615

۲- دانشیار روابط بین الملل دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. رایانامه: R.talei@uma.ac.ir

ORCID: 000.0001.7283.5603

۳- دانشجوی دکتری روابط بین الملل دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: salman.baziyar@gmail.com

۳۸۳

تأثیر کریدور زنگه‌زور بر
امنیت منطقه‌ای و منافع ملی
جمهوری اسلامی ایران

The Impact of Zangzur Corridor on Regional Security and National Interests of the Islamic Republic of Iran

Amin Navakhti Moghaddam¹, Rahbar Taleihur², Salman Baziyar³

Abstract:

Zangezur Corridor is a strategic, political and economic corridor proposed by the Republic of Azerbaijan after the Second Nagorno-Karabakh War in 2020. Analyzing the impact of the creation of this corridor on the political and economic security of the Islamic Republic of Iran is the main goal of this research. The main question of the research is what effect the creation of Zangezur Corridor has on the political, economic and national interests of Iran. In response to the research question, our hypothesis is that the creation of the Zangezur Corridor and the subsequent geopolitical and geoeconomic changes can confront the Islamic Republic of Iran with challenges and opportunities that seem to be many times more security challenges than its opportunities. For a better explanation, various aspects of the theoretical framework of the Copenhagen school have been used, especially in two political and economic dimensions, to analyze and evaluate the impact of Zangezur Corridor on the security and national interests of the Islamic Republic of Iran. The research method in this article is descriptive-analytical and library resources and internet scanning were used to collect data.

Keywords: Zangzor Corridor, Islamic Republic of Iran, Copenhagen School, National Security, Caucasus and Central Asia

۳۸۴

پژوهش‌نامه ایرانی
سیاست بین‌الملل،
سال ۱۳، شماره ۱، شماره
پیاپی ۲۵، پاییز و زمستان
۱۴۰۳

1- Corresponding Author, Associate Professor of Political Science Department, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran. Email: a_navakhtimoghadam@uma.ac.ir

2- Associate Professor of International Relations, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran. Email: R.talei@uma.ac.ir

3- Ph.D. in International Relations, University of Isfahan, Isfahan, Iran. Email: salman.baziyar@gmail.com

مقدمه

قفقاز در تلاقی دو قاره آسیا و اروپا از اهمیت استراتژیک زیادی برای دولت‌های منطقه برخوردار بوده و در نقش یک بزرگراه مهم در راستای تجارت و بازرگانی، محل رقابت و زور آزمایی این دولت‌ها برای تسلط بر آن بوده است و تسلط بر آن امتیاز بزرگی محسوب می‌شود. در حال حاضر منطقه قفقاز در بطن تحولات مهمی قرار گرفته که نقطه عطفی در تاریخ این منطقه است. بعد از جنگ دوم قره‌باغ مسئله‌ی کریدور زنگه‌زور به یکی از مهم‌ترین مسائل این منطقه تبدیل شده که از جهات زیادی حائز اهمیت است. کریدور زنگه‌زور نقش ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی را در منطقه داراست و می‌تواند نقش میانجی و ارتباطی با کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز داشته باشد و قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را در پیشبرد منافع و اهدافشان تسریع کند. ایجاد کریدور زنگه‌زور برای ایران از جهات سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی دارای اهمیت است که با انسداد مرز میان ایران و ارمنستان می‌تواند تأثیرات امنیتی داشته باشد؛ به طوری که این کریدور به دلیل اهمیت ژئواستراتژیک آن، می‌تواند روابط سیاسی ایران را با کشورهای منطقه تحت تأثیر قرار داده و تأثیرات بسزایی در مبادلات اجتماعی و اقتصادی در سطح منطقه و فرامنطقه‌ای متوجه ایران نماید. بنابراین هدف اصلی در این مقاله پرداختن به تأثیر ایجاد کریدور زنگه‌زور بر امنیت ملی ج.ا. ایران است از همین‌رو واکاوی آن در این برهه تاریخی حساس و تبیین ابهامات آن اهمیت داشته و امری ضروری و لازم است. این مقاله با مد نظر قرار دادن نگاه امنیتی مکتب کپنهاک و با رویکرد توصیفی-تحلیلی در پی پاسخ به این سؤال اصلی است که ایجاد کریدور زنگه‌زور چه تأثیری بر امنیت سیاسی، اقتصادی و منافع ج.ا. ایران خواهد داشت؟ برای پاسخ به پرسش پژوهش، فرضیه را به این صورت می‌توان بیان کرد که با ایجاد کریدور زنگه‌زور و در پی آن تغییرات ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی می‌تواند توأم با چالش‌ها و فرصت‌هایی برای جمهوری اسلامی ایران باشد؛ که چالش‌های امنیتی آن به مراتب بیشتر از فرصت‌های آن باشد به گونه‌ای که با ایجاد این دالان دسترسی ترکیه به جمهوری آذربایجان و کشورهای آسیای مرکزی تسهیل گشته و عاملی بر ایجاد پیوستگی جغرافیای میان کشورهای عضو سازمان کشورهای ترک‌زبان شود و از سوی دیگر با انسداد مرز میان ایران و ارمنستان و تغییر ژئوپلیتیک میان دو کشور سبب برهم‌زدن توازن قوا و متزوی شدن جمهوری اسلامی ایران در منطقه شود. با توجه به تأکید مکتب کپنهاک بر ابعاد پنج‌گانه امنیت، ایجاد کریدور زنگه‌زور می‌تواند دو بعد امنیت سیاسی و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران را بیشتر از ابعاد دیگر تحت تأثیر قرار دهد.

۳۸۵

بررسی محیط منطقه‌ای
دریای خزر؛ شناخت
الگوهای منازعه و همکاری
امنیتی

پیشینه تحقیق

مصطفی‌اف (۲۰۲۲) در مقاله‌ای با عنوان "سازمان کشورهای ترک: رویکردنو به چالش‌های جهانی و منطقه‌ای" به این نتیجه رسیده است که کریدورهای شرق به غرب، راه ترانزیتی دریای خزر و ساده‌سازی مقررات گمرکی و همچنین ایجاد دالان زنگه‌زور و تأثیرات آن در ابعاد فرهنگی و سیاسی و اقتصادی میان کشورهای ترک در آسیای مرکزی و قفقاز تأثیرگذار است و از طرفی جنگ روسیه و اوکراین و تحریم‌های غرب و تأثیر تحریم‌ها بر روسیه باعث محدود شدن بسیاری از راه‌های این کشور شده است و از طریق این دالان می‌تواند تا حد قابل قبولی تحریم‌ها را دور زده و کالاهای خود را انتقال دهد. پژوهشگر معتقد است که ایجاد کریدور زنگه‌زور در منطقه قفقاز جنوبی و در حاشیه مرز میان ایران و ارمنستان و اتصال آن به نخجوان باعث می‌شود که کشورهای ترک زبان در آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی بدلیل نزدیکی فرهنگی، زبانی و قومی بتوانند تأثیرات بسیاری بر یکدیگر داشته و از طریق کریدورهای موجود و دالان زنگه‌زور و راه‌اندازی حمل و نقل زمینی وریلی باعث بسط ارتباطات منطقه‌ای یعنی دو منطقه قفقاز جنوبی و آسیای مرکزی شوند.

کامروا (۲۰۱۶) در کتابی با عنوان "بازی بزرگ در غرب آسیا" به این نتیجه رسیده است که ادعاهای جمهوری آذربایجان در قبال آذربایجان ایران از سیاست‌های تجزیه استفاده کرده است و از طرفی هم آذری‌های ایرانی و هم ناسیونالیست‌های ایرانی از عناصری همانند هویت ملی و ناسیونالیسم ایرانی برای ادعاهای باکو در راستای تجزیه طلبی استفاده کرده‌اند. از سوی دیگر نویسنده معتقد است جمهوری اسلامی از مفهوم خاص خود از ناسیونالیسم اسلامی و شیعی به عنوان یک راهبرد در مقابله با استراتژی باکو برای ترویج ناسیونالیسم قومی در میان آذری‌های ایران استفاده کرده است.

کولائی و نوروزی (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان "همکاری ایران، روسیه و جمهوری آذربایجان در ایجاد راه‌گذر شمال-جنوب و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران" به این نتیجه رسیده است که گذرگاه شمال-جنوب نیازمند همکاری و اراده‌های سیاسی و اقتصادی میان کشورهای عضو است به طوری که اقدام‌های مانند عضویت ایران در اتحادیه اقتصادی اوراسیا و تمایل باکو به تبدیل شدن کانون حمل و نقل منطقه و توجه روسیه به موقعیت ژئوپلیتیک ایران مواردی هستند که در حلقه‌های مفقوده این کریدور تأثیر گذار هستند. بررسی پیشینه‌های موجود بیانگر آن است که در خصوص کریدور زنگه‌زور و همچنین تأثیر آن بر امنیت سیاسی و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران به دلیل تازه و نو بودن، فعالیت پژوهشی علمی صورت نگرفته و بیشتر در سایت‌های اینترنتی و خبرگزاری‌های دست اول به این موضوع پرداخته شده است و امید است که این مقاله بتواند خلاء پژوهشی موجود در این زمینه را تا حدودی رفع نماید.

چارچوب نظری پژوهش: امنیت در مکتب کپنهاک

امنیت یک مفهوم به شدت سیاسی است به طوری که الگوواره‌های مختلف، امنیت را به صورت متفاوت تعریف می‌کنند. به صورت کلی دو نوع رهیافت از امنیت ملی وجود دارد. ۱. رهیافت سنتی، ۲. رهیافت جدید. در تعریف سنتی و کلاسیک امنیت ملی؛ رهیافت از منظری تک بعدی و با رویکرد نظامی امنیت ملی را مطالعه می‌کند (Heritage, 2014). در رهیافت جدید از امنیت ملی مواردی همچون مواد مخدر، محیط زیست، رکود اقتصادی، ظهور بمب‌اتم، و... مفهوم امنیت ملی را جرح و تعدیل کرده (Seyyed Javadi, 2013, P. 242) و آنرا از بعد نرم‌افزاری مورد بررسی قرار می‌دهد. در این رهیافت امنیت ملی علاوه بر بررسی تهدید، استفاده و کنترل نیروی نظامی شامل اولویت‌بخشی به تهدیدات محیطی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است که برخی از این تهدیدات، نه تنها برخلاف گذشته، شکل و ماهیت ابهام‌آمیزی پیدا می‌کنند، بلکه در شرایط ظهور وابستگی متقابل، ارتباط و نزدیکی روزافزون کشورها با یکدیگر، تهدیدات امنیتی شکل و ماهیت جهانی پیدا می‌کنند (Persian gulf studies, 2022). مکتب کپنهاک را می‌توان جزء اولین رویکردهایی به حساب آورد که در راستای پایه‌گذاری جایگاه مستقل در راستای مطالعات امنیتی تلاش کرده است. این مکتب مطالعات امنیتی را از مطالعات راهبردی جدا کرده است و آن را زیر مجموعه روابط بین‌الملل قرار داده و مطالعات راهبردی را زیر مجموعه مطالعات امنیتی قرار داده است. به عبارتی دیگر بوزان و همکارانش بر این نظرند که موضوع کلی مطالعات امنیتی سنتی می‌تواند زیر مجموعه‌ای از مکتب کپنهاک باشد؛ زیرا هر دوی آنها در جمع‌آوری روش‌شناسانه‌ای شرکت دارند و این راهکار مشترک آنها را به این سو رهنمون می‌سازد که میان امنیت بین‌الملل و یک نظریه سیاسی عمیق تر برای امنیت، مرزی قائل شوند. از سوی دیگر مکتب کپنهاک و مطالعات سنتی امنیت برخلاف مطالعات صلح و شاخه‌های فرعی آن، تقلیل‌گرایی در سطح امنیت تا سطح امنیت فردی را موضوعی نامعقول و نامربوط به امنیت بین‌الملل می‌دانند (Abdullah Khani, 2020, P. 91).

امنیت: چارچوب جدیدی برای تحلیل، به قلم باری بوزان را می‌توان نخستین کتاب در مکتب کپنهاک نام برد. بوزان به شکل وسیع‌تر امنیت مضیق را مورد انتقاد قرار می‌دهد. دیدگاه سنتی به امنیت که تأکید بسیاری بر مقوله نظامی‌گری و حوزه نظامی دارد رد می‌شود؛ و در عوض به بررسی خصوصیات امنیت در پنج حوزه می‌پردازد که عبارتند از: نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی. از دید ایشان امنیت نظامی در دو سطح، قابلیت تهاجمی، دفاع مسلحانه دولت و برداشت دولت‌ها از هدف‌های یکدیگر تفسیر می‌شود. امنیت سیاسی به ثبات سازمانی دولت، سیستم دولت و ایدئولوژی که به آنها مشروعیت می‌دهد، مربوط است. امنیت اقتصادی به دسترسی به منابع، پول و بازارهای ضروری برای حفظ سطح

قابل قبولی از رفاه و قدرت دولت مربوط است. امنیت اجتماعی مربوط به توانایی جامعه برای تولید الگوهای سنتی، زبان، فرهنگ، هویت ملی و شرایط قابل قبولی برای تکامل است. امنیت زیست محیطی مربوط به حفظ زیست کره محلی و سیاره‌ای به عنوان سیستم حمایتی لازم که سایر فعالیت‌های انسانی به آن بستگی دارد است. از دید باری بوزان پنج مورد بالا جدای از یکدیگر عمل نمی‌کنند (Buzan, 1991, P. 433). مکتب کپنهاک تلاش کرده است به این موضوع بپردازد که تهدیدات غیر نظامی هم می‌توانند امنیت، ثبات، بقای کشورها و زندگی افراد را تضعیف کنند.

ژئوپلیتیک قفقاز و اهمیت زنگه‌زور

قفقاز یا کاوکاز (به روسی) منطقه‌ای کوهستانی، میان دریای سیاه در غرب و دریای خزر در شرق، تحت سیطره کشورهای روسیه، جمهوری‌های آذربایجان، ارمنستان و گرجستان است (Abbasov, 2012). منطقه زنگه‌زور در مرز ایران، بین دو کشور آذربایجان و ارمنستان یکی از مناطق مناقشه برانگیز میان این دو کشور در طول تاریخ بوده که زنگه‌زور نام منطقه‌ای در قره‌باغ است که در عهدنامه گلستان از ایران جدا شد و پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی به عنوان بخشی از استان سیونیک ارمنستان به حساب می‌آمد. در سال ۱۹۱۹ شهرستان زنگه‌زور از توابع استان گنجه در پی حمله آرامنه و با حمایت ارتش سرخ به دویبخس تقسیم شد که در نتیجه آن شهرهای لاجین، قبادلی، جبرایلی و زنگیلان ضمیمه خاک جمهوری آذربایجان و شهرهای گوریس، قاپان، تاتو و سیسیان به جمهوری ارمنستان واگذار شد. تا قبل از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی تغییری در وضعیت مرزی این منطقه رخ نداد. با فروپاشی شوروی در سال ۱۹۹۰ اختلافات مرزی میان دو کشور شعله‌ور شد و جنگ اول قره‌باغ در سال ۱۹۹۲ به وقوع پیوست که در نتیجه آن ارتش ارمنستان بخش‌های دیگر زنگه‌زور را تصرف کرد. با وساطت کشورهای بین‌المللی آتش‌بس اعلام و مشکلات از طریق دیپلماسی پیگیری شد که تا سال ۲۰۲۰ نتیجه رضایت بخشی به دنبال نداشت و جنگ دوم قره‌باغ آغاز شد که در نتیجه آن مناطق اشغال شده زنگه‌زور در سال ۱۹۹۲ دوباره توسط آذربایجان پس گرفته شد (Coene, 2010, P. 146). پس از جنگی که در سال ۲۰۲۰ بین جمهوری آذربایجان و ارمنستان رخ داد، جمهوری آذربایجان کنترل این منطقه را در اختیار گرفت. در جریان توافق آتش‌بس میان جمهوری آذربایجان با ارمنستان و طبق مفاد آن، بر سر یک مسیر زمینی برای اتصال جمهوری خودمختار نخجوان به جمهوری آذربایجان توافق شده است که کریدور زنگه‌زور برای این هدف در نظر گرفته شده است. بنا به گفته مقامات بلندپایه این کشور کریدور زنگه‌زور تنها معطوف به راه آهن، جاده و حمل و نقل هوایی نیست؛ بلکه این کریدور در صادرات منابع انرژی هم نقش خواهد داشت

● خط ریلی موجود در جمهوری آذربایجان،

● راه آهن ۱۶۶ کیلومتری جدید که از هورادیز تا اردوباد ساخته شده است

● خط ۱۵۸ کیلومتری میان اردوباد و ویداغ

● پروژه خط راه آهن کارس-نخجوان

شکل (۱): مسیر ایجاد کریدور زنگه‌زور

تأثیر کریدور زنگه‌زور بر امنیت سیاسی و نظامی ج.ا. ایران

وجود کریدور زنگه‌زور می‌تواند تأثیرات و کارکردهایی از بعد سیاسی، امنیتی و نظامی داشته باشد. از لحاظ سیاسی و امنیتی می‌توان یکی از کارکردهای آن را در بعد منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در نظر گرفت. به طوری که از کارکردهای این دالان از لحاظ منطقه‌ای به اتصال زمینی جمهوری آذربایجان به ترکیه اشاره کرد (Mehrnews, 2022).

ترکیه طی سالیان اخیر نشان داده است که به دنبال تقویت هر چه بیشتر سازمان کشورهای ترک‌زبان از لحاظ امنیتی و نظامی است. سیاست‌های جمهوری آذربایجان با توجه به نوع سیستم سکولار جاری بر آن و همچنین نقش ترکیه در اجرای سیاست‌ها و ایدئولوژی‌های پان ترکیسم و پان آدریسم در منطقه بسیار مؤثر

است. گام اولیه ایجاد ایدئولوژی پان ترکیسم مربوط به اواخر زمامداری عثمانی و پان آدریسم به اواخر قرن بیستم میلادی است. از این رو ماهیت پان آدریسم بر مبنای ادغام و اتحاد میان دو آذربایجان (جمهوری آذربایجان و مناطق آذری‌نشین ایران) چیده شده است؛ در حالی که ماهیت و چیستی پان ترکیسم‌ها بر مبنای ایجاد ترکستان بزرگ پی‌ریزی شده است. ناسیونالیست‌های آذری ماهیت و مبنای اندیشه‌های خود را از پان ترکیسم ترکیه وام گرفته‌اند؛ بدین سان پان آدریسم و پان ترکیسم از نظر چیستی و ماهیت دارای رویکرد یکسانی هستند (Ebrahimi & Shakri Khoi, 2013, P. 7). از مشترکات این دو می‌توان به ضدیت با ایرانیان، نژادگرایی و تجزیه طلبی نام برد تا از طریق این گونه سیاست‌های امنیتی حس قومیتی ضدایرانی را در بین مناطق آذری‌نشین ایران به وجود آورند (Kamrava, 2016, P. 106) به طوری که پان ترک‌ها دست به تغییر نام شهرها و جعل تاریخ و... زده‌اند (Oktem, 2008, P. 7). با توجه به تأکید مکتب کپنهاک بر هنجارها، قواعد و فرهنگ دالان زنگه زور می‌تواند راهروی بزرگ در جهت انتقال افکار و سیاست‌گذاری قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای باشد که از طریق آن بتوانند سیاست‌های ایدئولوژیک پان ترکیسم، پان آدریسم و پان عثمانیسم و سیاست‌های توسعه طلبانه و تهاجمی ترکیه را در مرزهای شمالی ایران گسترش دهند و با تبلیغات سیاسی دو دولت و یک ملت نقش خود را در منطقه بیشتر کنند. غرب با درگیر کردن ایران، روسیه و چین با معضل پان ترکیسم و پان تورانیسم حضور فعال در منطقه داشته باشد. از سوی دیگر متناسب با قرارداد سال ۲۰۱۰ میان آنکارا و باکو و براساس ماده ۵۱ منشور سازمان ملل متحد می‌توانند در شرایط بحران امنیتی به یکدیگر کمک کنند (Kasapoglu, 2016). در سطح فرامنطقه‌ای می‌توان به خطرات ناتو در منطقه اشاره کرد به طوری که با اتصال ناتو به دریای خزر؛ آسیای مرکزی و قفقاز را می‌تواند به یک کانون بحران شوونیستی و قوم‌گرایی علیه روسیه، چین و ایران تبدیل کند (Chufrin, 2004, P. 11). از طریق دالان زنگه‌زور چین در سین کیانگ، روسیه در مناطق تاتار نشین و ایران در مناطق آذری‌نشین با مشکل رو به رو می‌شود و از این طریق به تضعیف مسیر شرق به غرب و انتقال انرژی و کاهش بازیگری ایران، چین و روسیه در معادلات سیاسی در منطقه منجر می‌شود (Farazdaily, 1401). ارائه تسلیحات و پهپادهای نظامی از سوی اسرائیل به جمهوری آذربایجان و هدایت این پهپادها و سامانه‌ها توسط آن کشور یکی از چالش‌های اصلی در منطقه قفقاز جنوبی است. کریدور زنگه‌زور می‌تواند جولانگاهی مناسب برای پیش‌روی هرچه بیشتر اسرائیل در منطقه باشد. آمارها نشان می‌دهد باکو در سال ۲۰۱۶ در مجموع ۶.۱ میلیارد دلار تجهیزات نظامی و هواپیماهای بدون سرنشین از اسرائیل خریداری کرده (Mahmoud Oghli, Ebrahimi & Fatahi Ardakani, 2022, P. 76). با توجه به

قراردادهای انجام شده میان جمهوری آذربایجان و اسرائیل قرار است این کشور از تدارک کنندگان اصلی باکو در راستای نوسازی ناوگان نظامی باشد؛ در اینجا می توان الگوی توسعه و نفوذ اسرائیل در جمهوری آذربایجان را از چندین بعد بررسی کرد که از مهم ترین آنها زمینه های اقتصادی و سیاسی، فرهنگی و امنیتی و نظامی است.

بر اساس صحبت های ایلوت انگل نماینده کنگره ایالات متحده آمریکا، ارائه پایگاه های غیر رسمی به اسرائیل برای دپو سلاح های دور برد از تعهدات باکو به اسرائیل بوده است. به طوری که در جنگ دوم قره باغ این سلاح ها کار کردی برای باکو نداشته و می توان گفت که در آینده این سلاح ها از سوی رژیم صهیونیستی بر علیه جمهوری اسلامی ایران مورد استفاده قرار گیرد (SPNFA, 2021). از دیگر تعهدات باکو می توان به ایجاد پایگاه های پهپادی اسرائیل در این کشور و توسعه مراکز اطلاعاتی، شنود و جاسوسی سرویس اطلاعاتی اسرائیل و آموزش در راستای اقدامات خرابکارانه ذکر کرد که می تواند امنیت جمهوری اسلامی ایران را با تهدید جدی مواجه نماید.

در اختیار گذاشتن هواپیماهای بدون سرنشین Orbiter-1K، Orbiter-3، Orbiter-2M، Aerostar، Heron-1، Hermes-450 (SPNFA, 2021) به جمهوری آذربایجان از سوی اسرائیل، دلیلی محکمی بر سیاست های توسعه طلبانه این کشور در منطقه قفقاز جنوبی است (ANA, 1399). آذربایجان به عنوان کشوری که درگیر مناقشات بر سر اختلافات ارضی با ارمنستان است بهانه ای برای حضور بازیگران منطقه ای و فرامنطقه ای شده که از این طریق با کمک به آذربایجان و پیروزی در جنگ دوم قره باغ نقش خود را در منطقه پر رنگ تر کنند (Karimi & Valigholizadeh, 2016, P. 175). جنگ قره باغ دوم بر این اصل سنتی تأکید می کرد که برتری هوایی، یک پیش شرط برای پیروزی در جنگ زمینی است. بدین سان مهم ترین ویژگی این روش را می توان به استفاده از پهپاد های بدون تلفات جانی در نظر گرفت (Rubin, 2020, P. 11). در جنگ ۲۰۲۰ نیروی نظامی جمهوری آذربایجان از برتری بالقوه ای نسبت به نیروی نظامی ارمنستان برخوردار بوده که یکی از دلایل این برتری را می توان در سیاست های منطقه ای اسرائیل در جمهوری آذربایجان و حضور ترکیه به عنوان یکی از متحدان بی قید و شرط این کشور نام برد که موجب شده است که سیاست گذاری ها در منطقه طوری پیش رود که شاهد تغییر وضع موجود در منطقه از جانب آذربایجان نسبت به ارمنستان در مناطق تصرف شده باشیم که به واسطه آن بتواند مناطق جدا شده یعنی نخجوان را به سرزمین اصلی خود ضمیمه کرده و اهداف اراضی باکو را تامین کند (Aljazeera, 2020). این دالان را می توان طرحی از سوی غرب، اسرائیل، ترکیه و جمهوری آذربایجان

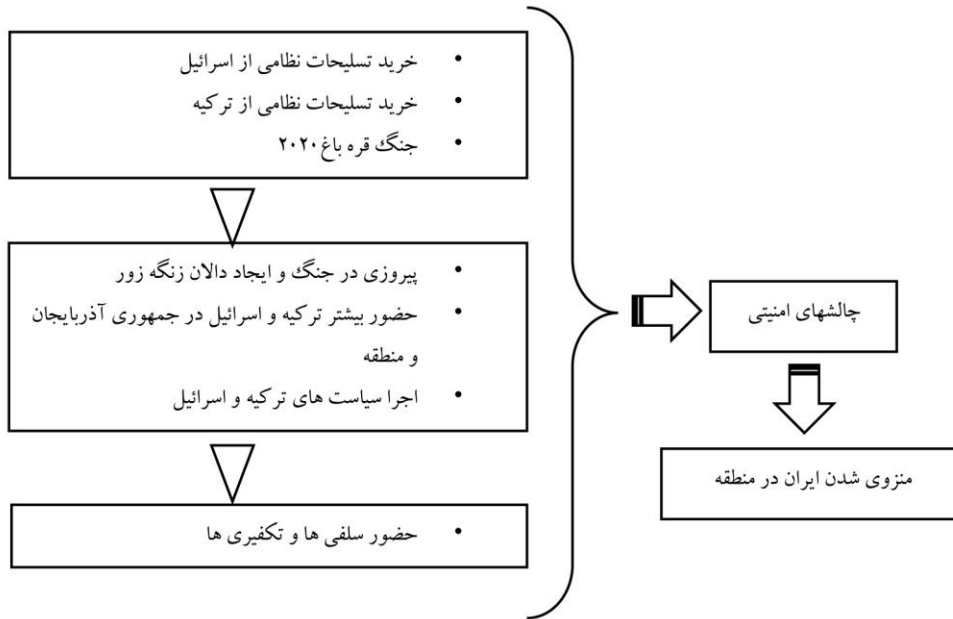

دانست؛ به طوری که سفرهای وزیر جنگ اسرائیل (Israeldefense, 2022) و وزیر خارجه عربستان سعودی (President of the Republic of Azerbaijan, 2022) به جمهوری آذربایجان و سفر نانسی پلوسی رئیس مجلس نمایندگان آمریکا به ارمنستان را در راستای این دالان مطرح کرد.

از دیگر موارد می توان به استقرار نیروهای سلفی و تکفیری در اراضی آزاده شده اشاره کرد که کریدور زنگه زور در جهت منافع جمهوری آذربایجان می تواند به عنوان یک پروژه امنیتی و راهبردی باشد. حضور سلفی و تکفیری ها در منطقه قفقاز جنوبی و ارتباط گیری مستقیم جمهوری نخجوان با سرزمین اصلی این کشور از طریق این کریدور بیش از پیش حضور نیروهای تروریستی را تقویت می کند به گونه ای که در جنگ قره باغ ۲۰۲۰ براساس گزارش های بدست آمده نزدیک به ۵ هزار نفر نیرو حضور داشته اند که ۷۰۰ نفر آنها در این جنگ کشته شدند و در حال حاضر شماری زیادی از این گروه در نخجوان و جمهوری آذربایجان حضور دارند (Khabaronline, 1400) که این موضوع در بلند مدت می تواند امنیت جمهوری اسلامی ایران را متاثر سازد. از دیگر اهداف اسرائیل در جمهوری آذربایجان می توان به تغییر در بافت مذهبی، فرهنگی-اجتماعی و جمعیتی، استقرار اسرائیل در اراضی آزاد شده جمهوری آذربایجان در نزدیکی با مرزهای ایران تحت پوشش پروژه های روستا و شهرهای هوشمند (به هم زدن ترکیبات جمعیتی مسلمان نشین شیعی در این مناطق (Kamrava, 2016, P. 115) و تعهد باکو به عدم حضور هیچ یک از شرکت های ایرانی در مناطق آزاد شده نام برد. نقش آفرینی رسمی جمهوری آذربایجان در پیشبرد توطئه های قومی و تجزیه طلبانه در ایران و صحبت های رجب طیب اردوغان در رژه پیروزی جنگ دوم قره باغ هر دو حاکی از اهداف تجزیه طلبانه و سیاست های اجتماعی امنیتی در راستای این کریدور دارد (BBC, 2020).

ایجاد دالان زنگه زور و انسداد مرز میان ایران و ارمنستان می تواند باعث گسترش سیاست های نظامی، اطلاعاتی، سایبری و ایدئولوژیکی قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای در اطراف مرزهای شمالی ایران شود. (Independentpersian ، 2021) در این میان نقش سرویس های اطلاعاتی و امنیتی اسرائیل علیه ایران بیشتر خواهد شد. با اجرای سیاست های امنیتی و سیاسی از طریق دالان مذکور نقش ایران در منطقه کم رنگ تر و حضور ایران به عنوان یک کشور با پتانسیل بالا رو به انزوا و انفعال پیش خواهد رفت (Baman Iqbali Zarch, 2022). به نظر می رسد هدف باکو و آنکارا از طرح دالان مزبور علاوه بر ایجاد تنگنای ژئوپلیتیکی برای جمهوری ارمنستان به دنبال محدود کردن قدرت ایران در منطقه از بعد تأثیرات قدرت نرم و گسترش نفوذ و فرهنگ خود در منطقه است. (Beilinson, 2019, P. 137).

شکل (۲): مدل مفهومی تأثیر کریدور زنگه‌زور بر امنیت سیاسی و نظامی ج.ا. ایران

۶- تأثیر کریدور زنگه‌زور بر امنیت اقتصادی ج.ا. ایران

۶-۱- تضعیف موقعیت ژئوپلیتیکی ایران در منطقه

حذف مرز میان ایران و جمهوری ارمنستان در حوزه ترانزیتی و اقتصادی پیامدهایی همچون تضعیف موقعیت ایران را در منطقه قفقاز به دنبال خواهد داشت؛ به گونه‌ای که مرز ایران محدود به دو کشور ترکیه و جمهوری آذربایجان شده و موازنه در منطقه از بین خواهد رفت. قدرت چانه‌زنی ایران در منطقه محدود و در نهایت منتهی به دو کشور ترکیه و جمهوری آذربایجان شده و ایران برای برقراری ارتباط با اروپا در مرزهای شمالی خود وابسته به این دو کشور خواهد شد. در حال حاضر تجارت میان ایران و روسیه از طریق جمهوری‌های آذربایجان، ارمنستان و گرجستان انجام می‌شود، به طوری که با ایجاد کریدور زنگه‌زور و انسداد مرز موجود، مناسبات تجاری میان ایران و روسیه از مسیر قفقاز با مشکلاتی مواجه خواهد شد (Dolat, 1400). به عبارتی دیگر با از بین رفتن مرز قانونی میان دو کشور موجب قدرت یابی ترکیه و جمهوری آذربایجان در منطقه علیه ایران می‌شوند.

از پیامدهای دیگر می‌توان به اختلال در مناسبات تجاری میان ایران، ارمنستان و گرجستان اشاره کرد (Bayanema, 2022) در حال حاضر ارتباط تجاری و اقتصادی وسیعی میان ایران و گرجستان وجود ندارد.

با ایجاد دالان زنگه‌زور در مرز میان ایران و ارمنستان، اقداماتی از جانب ارمنستان در راستای ایجاد منطقه آزاد تجاری و در جهت تکمیل منطقه آزاد تجاری ارس در استان سیونیک و مفری ارمنستان صورت خواهد گرفت (Khordad, 2016) که عملی شدن این موضوع می‌تواند تأثیرات چشمگیری در ایجاد مبادلات تجاری میان ایران و ارمنستان به وجود آورد. سال ۲۰۲۱ حجم صادرات ایران به ارمنستان ۴۲۸ میلیون دلار بوده که شامل اقلامی مانند سوخت، مواد سوختی، پتروشیمی، سیمان، مصالح ساختمانی، کالاهای صنعتی، کشاورزی، ماشین‌آلات کشاورزی و مواد با ارزش افزوده بالا بوده است؛ انتظار می‌رود با عملی شدن طرح ارتباط تجاری آزاد میان دو کشور معاملات طرفین را می‌توان در بازه زمانی کوتاه مدت به بیش از یک میلیارد دلار رساند و تأثیرات چشمگیری در تراز تجاری دو کشور به وجود آورد (Tasnimnews, 2021). بنابراین با توجه به اینکه مکتب کپنهاک در بحث امنیت اقتصادی دسترسی آزادانه دولت‌ها به منابع و همچنین صادرات و واردات کالا را مورد توجه قرار می‌دهد، به نظر می‌آید ایجاد این کریدور می‌تواند امنیت اقتصادی ج.ا.ایران را تحت تأثیر قرار دهد.

۶-۲- ایجاد چالش در کریدور شمال-جنوب توسط جمهوری آذربایجان

کریدور شمال-جنوب در سال ۲۰۰۰ به طور جدی مطرح شد و قراردادی میان وزیران حمل و نقل ایران، روسیه و هند به امضا رسید. کریدور مذکور، هند را به سن پترزبورگ و کشور فنلاند متصل می‌کند. کریدور شمال-جنوب که از مهم‌ترین حلقه‌های تجاری میان آسیا و اروپا است از لحاظ اقتصادی یک دالانی با صرفه و مزیت بالا و دارای فواید اقتصادی بسیاری برای ایران است؛ از مزیت‌های آن می‌توان به تسهیل دسترسی به اروپا و دهلی نو و کاهش مسافت و زمان به چهل درصد و هزینه به سی درصد اشاره کرد. قرارگیری ایران در نقطه مرکزی این کریدور تا حدود زیادی می‌تواند تبادلات اقتصادی ایران، با کشورهای اروپایی و روسیه را افزایش دهد و این امر امکان دور زدن تحریم‌ها را تسهیل کند (Farsi, Iranpress, 2022). با توجه به همکاری کشورهای عضو در ایجاد کریدور شمال-جنوب، جدا از مزیت‌های اقتصادی، در زمینه‌های امنیتی و سیاسی هم کریدور می‌تواند برای ایران راهگشا باشد و بر کاهش نفوذ افراط‌گرایی و تروریسم در منطقه کمک کند (Kolae & Norouzi Zarmehri, 2021, P. 800). با توجه به سیاست‌های موجود بین ایران و آذربایجان، ارتباط نزدیک با جمهوری ارمنستان به عنوان یک دولت حائل، برای ایران از مزیت سیاسی و اقتصادی بیشتری برخوردار است و بعد ژئوپلیتیکی دو کشور توانایی بسیاری را برای اراده قدرت ایران در زمینه‌های مختلف به وجود می‌آورد. در صورت انسداد مرز میان دو کشور و عدم اجرای کریدور شمال-جنوب؛ حمل و نقل ایران در منطقه تحت تأثیر

سیاست‌های جمهوری آذربایجان قرار خواهد گرفت و امکان دارد آن کشور در اجرای کریدور شمال-جنوب و نحوه حمل و نقل آن نیز مشکلات پیچیده‌ای به وجود آورد.

۳-۶- تضعیف موقعیت ایران در کریدور شرق به غرب

کریدور شرق به غرب یا کریدور ITI (استانبول-تهران-اسلام‌آباد) در قالب سازمان همکاری‌های اقتصادی از اهمیت بالایی برخوردار است و به همین دلیل به کریدور اکو هم معروف است؛ این کریدور بین‌المللی شرق به غرب پاکستان را از طریق ایران به ترکیه متصل می‌کند. این دالان از آسیای مرکزی، قفقاز، اوراسیا تا دریای سیاه امتداد دارد (Gulfif, 2022). کریدور شرق به غرب جایگزین مناسبی برای کانال سوئز به شمار می‌رود و مسیرهای جاده‌ای و ریلی حمل و نقل کالا را مورد توجه قرار می‌دهد. هم‌اکنون حمل کالا توسط کشتی از استانبول به پاکستان حدود سی روز زمان می‌برد که این کریدور زمان را به ده الی دوازده روز کاهش می‌دهد. پیش‌بینی می‌شود که هزینه‌های حمل و نقل به واسطه این کریدور تا سی درصد کاهش پیدا کند. ایجاد دالان زنگه‌زور موجب تضعیف موقعیت ایران در مسیر شرق به غرب می‌شود.

۴-۶- تضعیف موقعیت ایران و ارمنستان در اتحادیه گمرکی-اقتصادی اوراسیا

موضوعات سیاسی و اقتصادی میان کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز در سالیان پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی همواره مطرح بوده است (Kolae & Norouzi Zarmehri, 2018, P. 148). اتحادیه گمرکی اوراسیا متشکل از کشورهای ازبکستان، ارمنستان، بلاروس، قرقیزستان، قزاقستان و روسیه است که ازبکستان به عنوان عضو ناظر آن شناخته می‌شود (Tzccim, 2021). هدف کلی این اتحادیه را می‌توان به ایجاد فضای واحد اقتصادی کشورهای عضو، توسعه بازار مشترک و دستیابی به بازار آزاد کالا در میان اعضا، سرمایه، خدمات و مردم در بازار واحد کشورهای عضو، کاهش قیمت کالاها با کاهش هزینه‌های حمل و نقل مواد خام، ترویج رقابت سالم در بازار مشترک، سیاست‌های مشترک در کشاورزی، انرژی، فناوری و حمل و نقل در کشورهای عضو این اتحادیه، اشاره کرد (Tapiola, 2012). با توجه به همکاری‌های اخیر میان ایران و این اتحادیه، موافقت‌نامه آزاد تجاری میان تهران و این اتحادیه منعقد شده است. تنها کشوری که با ایران و این اتحادیه مرز زمینی دارد جمهوری ارمنستان است که با وجود کوچک بودن؛ دروازه‌ای بزرگ برای ایران در ارتباط با این اتحادیه است (Sedayebourse, 2022). ایجاد این دالان و انسداد مرز دو کشور می‌تواند باعث تضعیف جایگاه و اختلال در همکاری میان ایران و این اتحادیه شود. ایجاد کریدور زنگه‌زور و مزیت مرز دو کشور می‌تواند موقعیت ایران و ارمنستان را در این

اتحادیه خنثی کند یا با خطر روبه رو سازد.

۵-۶- تضعیف پروژه ترانزیتی خلیج فارس به دریای سیاه

توافقاتی در سالیان اخیر میان کشورهای ایران، ارمنستان، گرجستان، یونان و بلغارستان انجام شده که براساس یکی از این توافقات قرار است اتصال ترانزیتی خلیج فارس از بندر چابهار به سمت دریای سیاه به صورت ریلی و زمینی انجام شود. این پروژه از بندر چابهار، ایران را به ارمنستان، گرجستان، دریای سیاه و سپس به بلغارستان و در نهایت به یونان و اتحادیه اروپا منتهی می‌کند (Kaleji, 2021). جمهوری ارمنستان می‌تواند به یکی از حلقه‌های اتصال مهم و جاده‌ای بزرگ تبدیل شود و به واسطه ارتباط با ایران در پروژه ترانزیتی مذکور از ژئوپلیتیک خود به بهترین نحو استفاده کرده و برای ایران به‌عنوان یک دروازه و سرزمینی حائل عمل کند (Nalbandyan, 2022). انسداد مرز دو کشور در قالب کریدور زنگه‌زور می‌تواند باعث تضعیف و حذف پروژه ترانزیتی خلیج فارس به دریای سیاه و موجب تحدید راه ارتباطی این پروژه به دو کشور ترکیه و جمهوری آذربایجان شود.

۶-۶- طرح ترانس خزر و حذف طرح نابوکو

کریدور زنگه‌زور موجب برهم زدن موازنه در زمینه انرژی و موجب تضعیف و از بین رفتن مزیت ژئوپلیتیکی ایران در قفقاز می‌شود به گونه‌ای که تغییر مرز میان ایران و ارمنستان در زمینه‌های انرژی بسیار تأثیرگذار بوده و باعث شکل‌گیری و تقویت انرژی بر علیه ایران می‌شود. در حال حاضر جمهوری آذربایجان با دور زدن ارمنستان انرژی نفت و گاز خود را به اروپا و ترکیه انتقال داده و به سود قابل توجهی دست می‌یابد. دور زدن ژئوپلیتیک ایران به واسطه جمهوری آذربایجان موجب تضعیف موقعیت اقتصادی ایران و رشد چشمگیر در حوزه انرژی جمهوری آذربایجان و متعاقباً سبب کسب ثروت می‌شود. در صورت ایجاد دالان زنگه‌زور در مرز ایران، با احداث خطوط لوله به ترکیه و سپس اروپا دسترسی ایران محدود می‌شود. بنظر می‌رسد هدف اصلی این گونه طرح‌ها به جهت انزوا و محدودسازی ایران انجام می‌شود. به‌عنوان مثال طرح ترانس خزر به عنوان طرحی که قرار بود گاز ترکمنستان را از دریای خزر به جمهوری آذربایجان و سپس ترکیه انتقال دهد؛ به دلیل عدم صرفه اقتصادی مطلوب، دور شدن مسیر و از طرفی دور زدن ارمنستان، کشور ترکمنستان با این طرح موافقت نکرده است. در این میان رویکرد ایران و روسیه به دلایلی همچون آسیب‌های زیست محیطی دریای خزر و به خطر افتادن منافع ملی و تغییر وضع موجود با این طرح مخالفت می‌کنند (Magiran, 2020). به واسطه این دالان گاز و انرژی

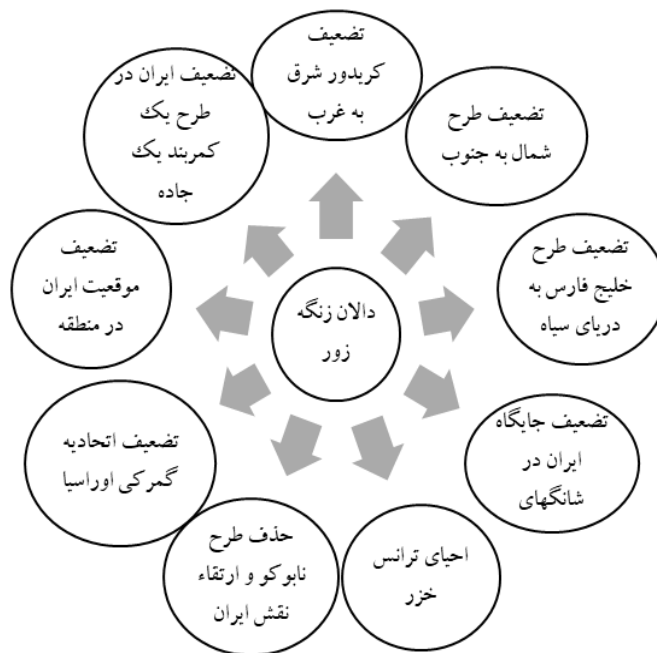
ترکمنستان می‌تواند به آذربایجان انتقال یابد و به ترکیه نیز راه پیدا کند (Ataiee & Azizi, 2009, P. 99). چندین طرح پیشنهادی برای دور کردن ایران از خطوط انتقال مطرح است که یکی از آنها طرح نابوکو است (IRNA, 2014) که با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی ایران و مناقشه باکو و ایروان می‌توان ماهیتی ضد ایرانی برای این طرح متصور شد. همچنین طرح لاجورد ترکیه از جمله طرح‌هایی است که در این زمینه مطرح می‌باشد این طرح پاکستان و افغانستان را به ترکمنستان متصل می‌کند و از راه دریای خزر و کشتی به باکو و از طریق دالان زنگه‌زور به ترکیه متصل می‌شوند؛ این خود موقعیت ژئوپلیتیکی ایران را دور زده و تهدیدی برای موقعیت ترانزیتی ایران خواهد بود به گونه‌ای که سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته در زمینه راه آهن خواف - هرات را تحت تأثیر قرار خواهد داد. در حال حاضر گاز جمهوری آذربایجان برای انتقال به نخجوان با دادن در صدی از حق ترانزیت به ایران انتقال داده می‌شود. با ایجاد کریدور زنگه‌زور منافع به سمت جمهوری آذربایجان سوق داده شده و از حفظ وضع موجود به نفع ایران جلوگیری می‌کند و قدرت چانه زنی ایران در منطقه و در برابر جمهوری آذربایجان و ترکیه تضعیف می‌شود؛ و از سوی دیگر انسداد مرز ایران و ارمنستان، موجب چالش‌های حقوقی ما بین ایران و ارمنستان در حوزه انرژی میان طرفین می‌شود (Bayanema, 2022) به طوری که بر اساس توافق‌های صورت گرفته در سال ۲۰۰۹ واردات گاز ایران به ارمنستان آغاز شد که بر اساس آن ارمنستان در ازای سه کیلووات برق در ساعت یک میلیون متر مکعب گاز را از ایران وارد کند (Kolaee & Norouzi Zarmehri, 2018, P. 186). فعال شدن دالان زنگه‌زور می‌تواند، کمبود انرژی ترکیه را تأمین کند و زمینه‌های لازم برای فعال شدن طرح ترانس خزر را فراهم آورد. صادرات انرژی (گاز) توسط قزاقستان، ازبکستان و ترکمنستان به کمک آذربایجان از طریق این کریدور در جهت تأمین نیاز بازارهای بین‌المللی می‌تواند صورت گیرد که با حذف ایران این اهداف اقتصادی میسر می‌شود (Iess, 2018). بنابراین به طور کلی از پیامدهای حذف مرز میان ایران و ارمنستان در حوزه انرژی می‌توان به احیای خط ترانس خزر، حذف طرح نابوکو، نقش آفرینی ایران در انتقال گاز به اروپا و اقتصادی شدن خط لوله BTC اشاره کرد.

۶-۷- گسترش تجارت میان جمهوری آذربایجان و ترکیه و تضعیف مبادلات تجاری ایران در منطقه

با توجه به مرز میان ترکیه و نخجوان و حائل بودن استان سیونیک میان خاک اصلی و نخجوان و از سوی دیگر تدبیر سیاست‌های تهاجمی جمهوری آذربایجان علیه ارمنستان شرایط برای امتیازهای اقتصادی و سیاسی در منطقه بسیار بالا است؛ راه اندازی این دالان تبعات اقتصادی و سیاسی زیادی برای منافع ملی ایران دارد (Sharghdaily, 2022). میزان صادرات جمهوری آذربایجان به ترکیه طی سالیان اخیر نشان از

آن دارد که در بخش صادرات انرژی بسیار مولد عمل می‌کند طی سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۱ جمهوری آذربایجان به نسبت سال‌های ۱۹۹۲ تا ۲۰۱۴ دارای بیشترین میزان صادرات به ترکیه بوده و در سال ۲۰۱۹ نیز به نسبت سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ بیشترین میزان صادرات را به این کشور داشته است. صادرات این سال ۲ میلیارد و ۸۶۲ میلیون و ۶۸۸ هزار دلار بوده و این رقم در سال ۲۰۲۱ با ۲ میلیارد و ۸۱۸ میلیون و ۱۳۶ هزار دلار و با اختلاف اندکی در رتبه بعد قرار می‌گیرد. واردات این کشور از ترکیه حکایت از تراز تجاری مثبت ترکیه و روابط راهبردی در زمینه‌های اقتصادی و سیاسی طرفین دارد. میزان واردات ترکیه به این کشور از حجم بالایی برخوردار بوده است. به عنوان مثال سال ۲۰۲۱ در این سال میزان واردات به عدد یک میلیارد و ۸۴۳ میلیون و ۷۰۹ هزار و سیصد دلار بوده است که بیشترین میزان سال‌های اخیر است و نسبت به صادرات به ایران میزان مبلغ بالایی را دارا است. در ده سال گذشته یعنی در سال ۲۰۱۱ پایین‌ترین میزان صادرات ترکیه به جمهوری آذربایجان عدد یک میلیارد و ۳۰۲ میلیون و ۴۴۳ هزار و صد دلار دلار را نشان می‌دهد؛ که در مقایسه با بالاترین میزان صادرات ایران به آذربایجان در سال ۲۰۱۹ اختلاف چشمگیری دارد. صادرات ایران به جمهوری آذربایجان در سال ۲۰۱۹ مبلغ ۴۵۲ میلیون و ۶۷۹ هزار و هفتصد دلار بوده؛ که در سال ۲۰۲۱ در قیاس با سال ۲۰۱۹ از میزان کمتری برخوردار است که در این زمینه با توجه به عواملی چون موقعیت جغرافیایی، فرهنگی و مذهبی انتظار بیشتری می‌رود (The State Statistical Committee, 2022). با این حال با توجه به روابط اقتصادی ما بین ایران و آذربایجان و حجم صادرات و واردات این دو کشور و مقایسه آن با روابط اقتصادی و صادرات و واردات آذربایجان با ترکیه و ایجاد دلان زنگه‌زور این روابط دچار تحولات شگرفی خواهد شد. دلان زنگه‌زور موجب برهم زدن توازن در منطقه و کم رنگ شدن نقش ایران از صحنه اقتصادی و سیاسی در منطقه و متعاقباً موجب پررنگ شدن نقش ترکیه در منطقه، گسترش صادرات انرژی باکو به نخجوان، حذف ایران، راهبردی‌تر شدن اقتصاد و سیاست میان ترکیه و باکو و افزایش حجم تبادلات اقتصادی میان ترکیه و نخجوان خواهد بود که این امر می‌تواند تأثیر مخربی بر اقتصاد ایران داشته باشد. این عوامل جدای از تأثیر بر روابط ایران، باکو و ترکیه از جهت چالش‌های امنیتی و اقتصادی و همچنین از دست دادن مرز قانونی باعث از بین رفتن مبادلات تجاری و بازرگانی با ارمنستان نیز می‌شود که تبعات اقتصادی آن در زمینه‌های انرژی و بازرگانی می‌تواند هزینه‌های سنگینی برای ایران به همراه داشته باشد.

شکل (۳): مدل مفهومی تأثیر کریدور زنگه زور بر امنیت اقتصادی ج.ا. ایران

نتیجه گیری

با توجه به رویکرد مکتب کپنهاک و ابعاد تحلیلی آن، امنیت از ابعاد نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی مورد واکاوی قرار می گیرد که این پژوهش به تأثیر کریدور زنگه زور بر امنیت سیاسی، امنیتی و اقتصادی جمهوری اسلامی ایران می پردازد.

کشورهای ترکیه و جمهوری آذربایجان و غرب با درگیر کردن کشورهای ایران، روسیه و چین با معضل سیاست های پان ترکیسم، پان عثمانیسم و پان آدریسم در تلاش هستند تا این سه کشور را با مشکلات نظامی؛ اجتماعی و فرهنگی در منطقه رو به رو سازند. یکی از ابزارهایی که این سیاست را تسهیل می کند، ایجاد کریدور زنگه زور است، این کریدور در ایران با به چالش کشیدن اقوام آذری نشین از جنبه اجتماعی و به لحاظ هویتی و همچنین اقوام تاتار نشین روسیه و سین کیانگ چین و ترکان اویغور را با معضلات جدی رو به رو می کند. این دلان می تواند علاوه بر ایجاد زمینه ای مناسب برای توسعه طرح های نظامی-سیاسی ناتو و ترکیه؛ کانونی مناسب برای حضور بیشتر اسرائیل در منطقه در جوار مرزهای شمالی ایران باشد. آذربایجان در راستای اجرا کردن سیاست شهرهای هوشمند خود در مناطق آزاد شده که در همجواری با ایران هستند می تواند، منطقه و به ویژه ایران را با خطرات امنیتی در زمینه های متعددی درگیر

کند. از جمله اقدامات این کشور تغییر ترکیب جمعیتی مناطق آزاد شده و حضور سلفی‌ها و تکفیری در این مناطق می‌باشد که کریدور زنگه‌زور را نیز در بر خواهد گرفت که ایجاد این دالان به لحاظ ترانزیتی، انرژی، اجتماعی، نظامی و اقتصادی می‌تواند تبعات زیادی برای ایران به دنبال داشته باشد. در چند دهه گذشته ارتباطات میان نخجوان و جمهوری آذربایجان از مسیر مواصلاتی ایران استفاده شده است؛ با ایجاد این دالان دسترسی نخجوان به جمهوری آذربایجان بدون ایران میسر خواهد بود و جمهوری آذربایجان می‌تواند با حذف راه‌های ترانزیتی با ایران نیز به نخجوان دسترسی پیدا کند، و از سوی دیگر مسیر ترانزیتی ترکیه به جمهوری آذربایجان که از طریق ایران صورت می‌گیرد، با احداث این کریدور از بین رفته و ترکیه به صورت مستقیم از طریق نخجوان به خاک اصلی آذربایجان دسترسی پیدا کند و در نتیجه یک مسیر ترانزیتی دیگر نیز از ایران گرفته خواهد شد. اجرایی شدن و همچنین کنترل این کریدور توسط ترکیه و آذربایجان، جمهوری اسلامی ایران را در زمینه‌های اقتصادی و ترانزیتی با مشکل جدی مواجه خواهد ساخت. به گونه‌های که با حذف مرز ۴۴ کیلومتری میان ایران و ارمنستان راه ترانزیتی و اقتصادی ایران، اروپا و اوراسیا و همچنین کریدورهای شرق به غرب و شمال به جنوب قطع خواهد شد. موقعیت ژئوپلیتیک ایران در منطقه ایجاب می‌کند که از انحصاری شدن کریدورهای ارتباطی مهم که در شرق جهان است جلوگیری کند، به همین منظور موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

۱- جمهوری اسلامی ایران با بکارگیری رویکرد متوازن در سیاست خارجی، توجه جدی به منطقه قفقاز جنوبی داشته باشد به طوری که حفظ امنیت در مرزهای ایران با کشورهای قفقاز جنوبی بسیار حائز اهمیت است و جنگ و تنش‌های منطقه‌ای در قفقاز می‌تواند به سرعت تأثیرات منفی را برای امنیت و پایداری ایران داشته باشد. از طرفی دیگر این منطقه دارای منابع غنی انرژی است که می‌تواند برای ایران فواید استراتژیک بسیاری به همراه داشته باشد.

۲- جمهوری اسلامی ایران بایستی با به‌کارگیری دیپلماسی هوشمند مانع از ایجاد کریدور زنگه‌زور شود. تقویت روابط با کشورهای منطقه قفقاز جنوبی به ویژه با جمهوری آذربایجان می‌تواند به جمهوری اسلامی ایران کمک کند تا از طریق حل مسائل به‌صورت دیپلماتیک و گفتگو اختلافات را حل کنند، ایران با ایجاد همکاری‌های راهبردی با جمهوری آذربایجان، استفاده از فضای اینترنتی و رسانه‌ای در راستای خطرات ایجاد این کریدور در منطقه به‌ویژه برای روسیه، فعالیت و همکاری در سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان ملل، سازمان همکاری شانگهای، می‌تواند نقش خود را در صحنه بین‌المللی تقویت و قدرت و حقوق خود را به درستی مطرح کند تا فضا و جو حاکمه به نفع ایران باشد تا وجه بین‌المللی ایران در رابطه

با این مسئله تحت تأثیر اخبار منفی دیگر کشورها قرار نگیرد.

۳- ایران با راهبردی کردن روابط اقتصادی و سیاسی با ترکیه به خصوص در حوزه انرژی از شدت تأثیر سیاست‌های آن کشور در منطقه جلوگیری نماید.

۴- با توجه به اینکه تغییرات ژئوپلیتیکی در منطقه می‌تواند امنیت و منافع روسیه را هم با چالش مواجه سازد، دستگاه سیاست خارجی بایستی دیپلماسی فعالی در این خصوص با روسیه داشته و آن کشور را به اتخاذ رویکرد فعال برای مقابله با تغییرات ژئوپلیتیکی در منطقه، ترغیب نماید.

References

- Abbasov, S. (2012, May 8). Azerbaijan: SOCAR to Use Israeli Oil Field as Proving Ground. Retrieved Jan 23, 2023, from Eurasianet: <https://eurasianet.org/azerbaijan-socar-to-use-israeli-oil-field-as-proving-ground>. [In English].
- Abdullah Khani, A. (2020). *Security Theories*. Tehran: International Studies & Research Institute. [In Persian]
- Alalam. (2020, December 13). The level of Iran's exports to Armenia has increased by 20%. Retrieved from Alalam: fa.alalam.ir/news/5330081 [In Persian]
- Aliyev, J. (2021, Dec 15). Legal regimes of Zangezur, Lachin corridors should be same: Aliyev. Retrieved Jan 23, 2023, from Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/en/world/legal-regimes-of-zangezur-lachin-corridors-should-be-same-aliyev/2447608#>. [In English].
- Anaj. (2021, February 20). An overview of the military purchases of the Republic of Azerbaijan in the coming years. Retrieved from Anaj: [//www.anaj.ir/news/6900](http://www.anaj.ir/news/6900). [In Persian]
- Armradio. (2022, July 9). From Chabahar or Bandar Abbas to Bulgaria and Greece. Will Armenia become a connecting ring? Retrieved from Armradio: <https://fa.armradio.am>. [In Persian]
- Ataiee, F., & Azizi, H. R. (2009). *The Role of Energy Factor in Iran-Turkmenistan Relations*, 1(3), 77-106. [In Persian]
- Baman Iqbali Zarch, A. (2022, 8, 26). War, Nabab's version of conflict resolution in the Caucasus and Central Asia. Retrieved from Institute for Political and International Studies: <https://www.ipis.ir/portal/subjectview/695359>. [In Persian]
- Bayanema. (2022, November 22). The threat of the alleged "Zangzor" corridor of the Republic of Azerbaijan to Iran + map. Retrieved from Bayanema: <https://www.bayanema.ir/news/89826>. [In Persian]
- BBC. (2020, November 11). Erdogan's poetry reading from 'Ars'; Tehran summoned the Turkish ambassador. Retrieved from BBC: www.bbc.com/persian/iran-55270753. [In Persian]
- Beilinson, O. (2019, Apr 19). Turkish-Azerbaijani Relations. One Nation – Two States? *Comparative Southeast European Studies*, 67(1), 137-139. doi:<https://doi.org/10.1515/soeu-2019-0009>. [In English].
- Buzan, Barry. (1991). New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. *International Affairs*, 431-451. [In English].

انجمن ایرانی روابط بین‌الملل

۴۰۱

بررسی محیط منطقه‌ای
دریای خزر؛ شناخت
الگوهای منازعه و همکاری
امنیتی

- CFR. (2015). the Shanghai Cooperation Organization. Available at cfr: <https://www.cfr.org/background/shanghai-cooperation-organization>. [In English].
- Chufrin, Gennady. (2004). Russia's Caspian Energy Policy and its Impact on the U.S.-Russian Relationship. James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University, 1-22. [In English].
- Coene, Frederik. (2010). *The Caucasus: an introduction*. London: Routledge. [In English].
- Dolat. (2022, February 1). The level of Iran's exports to Armenia has increased by 20%. Retrieved from dolat: <https://www.dolat.ir/detail/381430>. [In Persian]
- Ebrahimi, S., & Shakri Khoi, E. (2013). Examining the role of Pan-Turkism discourse in the national security of the Islamic Republic of Iran. *Iranian Social Science Studies*, 11(43), 1-23. [In Persian]
- Edward, J. (2021, Aug). The 44-Day War in Nagorno-Karabakh. Retrieved Jan 12, 2022, from Military Review: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/img/Online-Exclusive/2021/erickson/Erickson-the-44-day-war.pdf>. [In English].
- Farazdaily. (2020, December 13). The danger that is next to Iran. Retrieved from Farazdaily: <https://www.farazdaily.com>. [In Persian]
- Farsi.iranpress. (2022, August 31). Regional functions of the North-South corridor. Retrieved from Farsi.iranpress: <https://farsi.iranpress.com/asia-i219625>. [In Persian]
- Goodarzi, M., & Maboodinejad, F. (2016). Turkey's Soft Power Tools in Central Asia and South Caucasus. *Central Asia and the Caucasus Journal*, 22(93), 123-158. [In Persian]
- Gulfif. (2022). Why Iran Opposes Azerbaijan's Zangezur Corridor Project. Available at gulfif: <https://gulfif.org/why-iran-opposes-azerbaijans-zangezur-corridor-project/>. [In English].
- Human Rights Watch. (1994, Dec 1). Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh. Retrieved from Human Rights Watch: <https://www.hrw.org/report/1994/12/01/seven-years-conflict-nagorno-karabakh>. [In English].
- IRNA. (2014, January 24). Iran has the ability to revive the Nabucco project to export gas to Europe. Retrieved from Islamic Republic News Agency: <https://www.irna.ir/news/81008525>. [In Persian]
- IRNA. (2018, September 10). The New Silk Road, the path connecting China and Iran. Retrieved from IRNA: www.irna.ir/news/83028325. [In Persian]
- Israeldefense. (6, 10, 2022). Israel's MoD visits Azerbaijan. Available at israeldefense: <https://www.israeldefense.co.il/en/node/55980>. [In English].
- Kaleji, V. (2021, Jul 14). Iran Drives Development of Persian Gulf-Black Sea International Transport and Transit Corridor. Retrieved Aug 12, 2022, from The Jamestown Foundation: <https://jamestown.org/program/iran-drives-development-of-persian-gulf-black-sea-international-transport-and-transit-corridor>. [In English].
- Kamrava, Mehran (2016). *The Great Game in West Asia*. New York: Oxford. [In English].
- Karimi, Mahdi. & Valigholizadeh, Ali. (2016). Geographical explanation of the factors disputed in the Karabakh geopolitical crisis. *Journal of Eurasian Studies*, 7(2), 172-180. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.euras.2015.07.001>. [In English].
- Kasapoglu, Can. (2016). Is Armenia the Next Turkish-Russian Flashpoint available at washingtoninstitute: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/armenia-next-turkish-russian-flashpoint>. [In English].
- Keddie, P. (2020, Oct 30). What's Turkey's role in the Nagorno-Karabakh conflict?

- Retrieved Jan 12, 2023, from Al Jazeera: <https://www.aljazeera.com/features/2020/10/30/whats-turkeys-role-in-the-nagorno-karabakh-conflict>. [In English].
- Khabaronline. (2021, December 12). The presence of Takfiris in the Caucasus can be a problem for Iran/Golkarian: Erdogan dreams of a great Turan. Retrieved from Khabaronline: [//www.khabaronline.ir/news/1582042](https://www.khabaronline.ir/news/1582042). [In Persian]
- Khordad. (2016, December 8). Setting up a free trade zone on the border of Iran and Armenia. Retrieved from Khordad: www.khordad.news/fa/news/210673. [In Persian]
- Kim, R. (2014, Oct 7). What is National Security? Retrieved Jan 12, 2022, from The Heritage Foundation: <https://www.heritage.org/military-strength-essays/2015-essays/what-national-security>. [In English].
- Kolae, E., & Norouzi Zarmehri, A. (2021). The Trilateral Cooperation of Iran-Azerbaijan-Russia in the North-South Corridor and Iran's National Security. *Political Quarterly*, 51(3), 789-811. [In Persian]
- Kolae, E., & Norouzi Zarmehri, A. (2018). Economy of Central Asian and Caucasus countries. Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
- Kolay, E., & Nowrozi Zarmehri, A. (2018). *The Economy of the Countries of Central Asia and the Caucasus*. Tehran: University of Tehran. [In Persian]
- Lavrina, Anastasia. (2022, 8, 9). Zangezur corridor: New transport route to connect Europe and Asia. Retrieved from dailysabah: <https://www.dailysabah.com/opinion/oped/zangezur-corridor-new-transport-route-to-connect-europe-and-asia>. [In English].
- Iess. (2018, September 2). The perspective of the Trans-Caspian project after the signing of the legal regime convention. Retrieved from Less: <https://www.iess.ir/fa/note/1589/>. [In Persian]
- Magiran. (2020, June 15). Geopolitics of the Trans-Caspian pipeline and the interests and security of Iran. Retrieved from Magiran: <https://www.magiran.com/article/4053133>. [In Persian]
- Mahmoud Oghli, R., Ebrahimi, M., & Fatahi Ardakani, H. (2022). The Second Qarabagh War: Causes, Situations, and Consequences. *Journal of Defense Policy*, 31(119), 69-113. [In Persian]
- Minasyan, Sergey. (2016). The Nagorno-Karabakh conflict in the context of South Caucasus regional security issues: An Armenian perspective. *Nationalities Papers*, 45(1), 131-139. doi:10.1080/00905992.2016.1237938. [In English].
- Mustofaev, M. (2022). The Organization of Turkic States: A New Approach to Global and Regional Challenges. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 27 (1), 105-120. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/perception/issue/71446/1149303>. [In English].
- Oktem, K.G. (2008). The Nation's Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponymes in Republican Turkey. *European Journal of Turkish Studies. Social Sciences on Contemporary Turkey*. Doi: <https://doi.org/10.4000/ejts.2243>. [In English].
- Owen, L., (2023, Sep 20). Caucasus. Retrieved Sep 28, 2023, from Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com/place/Caucasus/People>. [In English].
- Parliament. (1997). Economic Cooperation Organization (ECO). The monthly expert reports of the Research Center of the Islamic Council., 4(6), 1-36. [In Persian]
- Parstoday (7, 9, 2021) ran, Azerbaijan, Russia discuss Rasht-Astara railroad in Baku. Available at parstoday: <https://parstoday.com/en/news/iran-i183790>

iran_azerbaijan_russia_discuss_rasht_astara_railroad_in_baku .[In English].
 Persian Gulf Studies. (2022, October 9). The concept and nature of national security. Retrieved from persiangulfstudies: <http://www.persiangulfstudies.com/fa/pages/764>. [In Persian]

President of the Republic of Azerbaijan. (4, 10, 2022). Ilham Aliyev received Foreign Minister of Kingdom of Saudi Arabia .Avail able at president: <https://president.az/en/articles/view/57458>. [In English].

Qalipour, B. (2022, 10 14). Erbil, Tel Aviv and now Baku; The Islamic Republic is accused. Retrieved from independentpersian: www.independentpersian.com/node/227401. [In Persian]

Rahmani, M. (2022, Agu 10). Azerbaijan determined to link with Nakhichevan through Iran. Retrieved Jan 12, 2022, from Mehr News Agency: <https://en.mehrnews.com/news/190071/Azerbaijan-determined-to-link-with-Nakhichevan-through-Iran>. [In English].

Rezaei, A., & Torabi, G. (2011). International political economy in theory and practice: a case study of the economic interaction between China and the United States of America. *Political Studies Quarterly*, 4(13), 1-32. [In Persian]

Rezapour, D., & Simbar, R. (2019). China's New Silk Road Initiative: Opportunities and Threats for Iran, Pakistan and Kazakhstan. *International Political Economy Studies*, 1(1), 157-186. [In Persian]

Rubin, Uzi (2020). The Second Nagorno-Karabakh War: A Milestone in Military Affairs, *Mideast Security and Policy Studies* No. 184. [In English].

Sedayebourse. (2022, March 5). Will the volume of trade between Iran and Armenia increase? Retrieved from sedayebourse: <https://www.sedayebourse.ir/news/448002>. [In Persian]

Seyyed Javadi, T. (2013). Criticism of the theory of national security. *Foreign Relations*, 5(1), 235-261. [In Persian]

Sharghdaily. (2022, August 30). The Republic of Azerbaijan again insisted on the construction of the controversial Zangezzor Corridor. Retrieved from sharghdaily: <https://www.sharghdaily.com>. [In Persian]

Shariatinia, M., & Azizi, H. (2018). Cooperation between Iran and China in the Silk Road Economic Belt. *Foreign Relations*, 9(4), 7-29. [In Persian]

SPNFA. (2021, May 20). Azerbaijan and Israel relations, the underwater part of an iceberg. Retrieved from SPNFA: <https://www.spnfa.ir/20210520>. [In Persian]

SPNFA. (2021, October 9). The beginning of the formation of a military bloc in the South Caucasus. Retrieved from SPNFA: <https://www.spnfa.ir/202110091>

Tahlilbazaar: <https://www.tahlilbazaar.com/news/114185/korybko-Russia-not-prevent-Zangezur-construction-Iran-s-land>. [In English].

Tapiola, Olga Shumylo. The Eurasian Customs Union: Friend or Foe of the EU available at carnegieeurope.eu/2012/10/03. [In English].

Tasnimnews. (2021, May 22). Facilitating the increase of Iran's export of 600 million dollars to Armenia. Retrieved from tasnimnews: <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1400/12/12/2675691>. [In Persian]

The State Statistical Committee (10, 10, 2022). Macroeconomy available at [statistika: http://statistika.nmr.az/source/consumermarket/index.php](http://statistika.nmr.az/source/consumermarket/index.php). [In English].

The State Statistical Committee. (2022, Sep 2). The foreign trade of Azerbaijan. Retrieved

۴۰۴

پژوهش‌نامه ایرانی
 سیاست بین‌الملل،
 سال ۱۳، شماره ۱، شماره
 پیاپی ۲۵، پاییز و زمستان
 ۱۴۰۳

from The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan:
<https://www.stat.gov.az/source/trade/?lang=en>. [In English].
Tzccim. (2021, February 2). Eurasian Economic Union: Goals, Priorities and Challenges.
Retrieved from tzccim: <https://www.tzccim.ir/News/1178>. [In Persian]

۴۰۵

بررسی محیط منطقه‌ای
دریای خزر؛ شناخت
الگوهای منازعه و همکاری
امنیتی